

Zakirə ƏLİYEVƏ
Azərbaycan MEA Mərkəzi
Elmi Kitabxanasının əməkdaşı

AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İNFORMASIYA SİSTEMİNƏ KEÇİD MƏRHƏLƏSİNDƏ STRATEJİ PLANLAŞDIRMA

Bütün dünyada qlobal informasiyalaşdırma, ictimai formasiyaların dəyişməsi müxtəlif dövlətlərdə olduğu kimi, Azərbaycanda da kitabxana işinin inkişafının yeni paradigmasının formalaşmasını, ölkənin informasiya və mədəniyyət sahəsindəki taralığının təmin edilməsində kitabxanaların rolunun gücləndirilməsini tələb edir. Müasir dövrimüzdə nəhəng informasiya mühitində kitabxanaların rolu həm Avropa Şurasının və YUNESKO-nun, həm də İFLA-nın sənədlərində müxtəlif aspektlərdə şərh edilmişdir.

XXI əsrin başlanğıcında yeni informasiya texnologiyalarının təsiri getdikcə daha sürətlə insan fəaliyyətinin bütün sahələrində əsas müəyyənedici amilə çevrilməkdədir. Əsrin sürəti ilə ayaqlaşmaq üçün elm, bilik, informasiya, təhsil və tərbiyə bazaları olan kitabxanalar yeni texnologiyaların tətbiqi prosesində ön cərgədə getməlidir. Gələcəyin qlobal informasiya aləmində onların yeri indi atılacaq addımlardan xeyli dərəcədə asılı olacaqdır. Kitabxanalar hazırda yeni elektron nəşrlər, elektron daşıyıcılarında nəhəng informasiya axını qarşısında mürəkkəb böhran prosesini yaşamaqdadır. «Demokratik dövlətdə mədəniyyətin inkişafının idarə olunması problemləri»nə toxunan professor F.Məmmədovun qeyd etdiyi kimi «cəmiyyətdə mədəniyyətin inkişafının yeni ehtiyacları ilə onların həyata keçirilməsinin köhnə sosial texnologiyaları arasında olan dialektik ziddiyyətlər» kitabxanaların da həyatından yan keçməmiş və «idarəetmənin belə modellərinin axtarışı və həyata keçirilməsi sivil dövlətlərin mədəniyyət siyasətinin strateji vəzifəsi» kimi onların qarşısında öz həllini tələb edən problemlər qoymaqsındadır.

XXI əsrin əslanasında informasiya əsas strateji məhsula çevrilmişdir. Bu strateji məhsulun dünya bazarında iqtisadi və sosial müvəffəqiyyəti, hər bir ölkənin telekommunikasiya, şəbəkə əlaqələrindən bacarıqla istifadə etməsi səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Bununla əlaqədar dünya alimləri tez-tez belə bir anlayışdan – infosfera anlayışından istifadə edirlər.

Infosfera – cəmiyyətin qlobal kommunikasiya şəbəkələrinin və intellektual kompüter sistemlərinin birləşməsi nəticəsində yaranan yeni universal intellektual məlumat mühitidir. Elm informasiyasız yaşaya bilməz, ona görə də alimlərimizin bu yeni informasiya mühitindən bəhrələnməsinə yardım etmək məhz biz kitabxanaçıların öhdəsinə düşür.

Belə bir vəziyyətdə kitabxanalar informasiya mühitində onların rolunu müəyyən edəcək regional və beynəlxalq təşkilatların göstərişlərini gözləmədən öz gələcək fəaliyyət proqramını hazırlamaqdır. Artıq «kitabxanalar kompüterləşdirilməlidirmi?» sualı ətrafında fikirləşmək vaxtı çoxdan keçmişdir.

Elmi tədqiqatların informasiya təminatı ənənəvi olaraq, akademiya kitabxanalarının ən ümdə vəzifəsidir. Uzun illər ərzində akademiya kitabxanalarının koordinasiyası elmi informasiya, alim və mütəxəssislərə xidmət, informasiya ehtiyatlarının formalaşması və istifadəsi, bibliografik informasiya, toplu kataloqlar və s. istiqamətlərdə həyata keçirilmişdir. İndi isə adı çəkilən istiqamətlərdə öldürülmüş nailiyyətləri artıq yeni informasiya texnologiyalarının, kompüter imkanlarının tətbiqi müstəvisində formalaşdırmaq dövrü başlanmışdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası akademiya infrastrukturunun ayrılmaz və mühüm bir tərkib hissəsi kimi yaranaraq inkişaf etmişdir. Elmi idarə kimi yarandığı gündən bu qurumun qarşısında duran yeni problemlər, məsələlər, funksiyalar onun strukturunda əks olunduğu kimi, kitabxana-informasiya sistemində də öz əksini tapmışdır. Lakin 2003-cü ildə 80 illik yubileyini qeyd edəcəyimiz kitabxanada son 10 ilə qədər bu dəyişikliklər o qədər də əsaslı və çevik olmayıb, kitabxana xidmətinin əvvəlki ənənəvi formalarını dəyişməz olaraq davam etdirmişdi. Keçən illərin kitab nəşri, kitab ticarəti, dövlət uçot-qeyd sisteminin dağılması, eyni zamanda yeni informasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi və onların kitabxanalara yol açması, maliyyələşdirmə mənbələrinin kəskin azalması və s. proseslərin məcmusu kitabxana-

ları texniki imkanlardan istifadə etməklə real dəyəri olan elmi informasiyaya çıxış kimi dövrün aktual vəzifəsi ilə üz-üzə qoymuşdur. Bu gün kitabxanaların idarə olunması sistemində «marketinq», «menecment», «fandreyziq», «pablik rileyşn», «imic» və s. kimi elmi terminlər daxil olmuşdur. Dövrün tələbinə müvafiq dinamik islahatlar, çevik informasiya təminatı, elektron daşıyıcılar sistemlərinin yaradılması və başqa yeni vəzifələr kitabxanaların qarşısına yeni-yeni tələblər irəli sürür və elmin inkişafında onun fəaliyyətini ön plana çəkir.

Inkişaf etmiş bir çox ölkələrdə kitabxana işi artıq müasir texnologiyaların tətbiqi ilə yeni istiqamətlərə doğru əsaslı islahatlara nail olmuşdur. Onlarla layihələr, proqramlar elektron kitabxanaların əhəmiyyətli dərəcədə meydana gəlməsini təmin etmişdir. Virtual elektron iddiaçıların sayı artdıqça ənənəvi kitabxana xidmətinin və maraq dairəsinin daralacağı da hiss olunmaqdadır.

Əgər kitabxanalar yüksək tərəqqi əsərində yaşamaq və fəaliyyət göstərmək istəyirsə onda mütləq oxuçulara özünün xeyirxah xidmətini davam etdirməklə, öz gələcək strateji planlarını dəqiqləşdirməli və fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirməlidir. Ona görə də indiki dövrdə kitabxanalarda strateji planlaşdırmanın aparılmasının mühüm əhəmiyyəti vardır. Cəmiyyətin qeyri-sabit inkişafı fonunda hər hansı bir təşkilatın böhranlı vəziyyətdən çıxışı üçün strateji planlaşdırma daha da aktuallıq kəsb edən fəaliyyət növünə çevrilir.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun «Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron mübadilə sistemlərindən (internetdən və s.) istifadə və milli fondların həmin sistemlərdə əks olunması», «Milli və dünya mədəniyyəti sərvətlərinə yiyələnməyə yönəldilən informasiya sisteminin yaradılması» (I fəsil, maddə 3.) haqqında bəndlərinə və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Elmi-sahəvi Kitabxanaların nümunəvi Əsasnaməsinin bu Qanundan irəli gələn göstərişlərinə müvafiq olaraq Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi istiqamətində özünün yeni fəaliyyət sahələrini müəyyən etmiş, gələcək inkişaf strategiyasını planlaşdırmışdır.

Hazırda respublikamızın ən əhəmiyyətli, aparıcı elmi kitabxanalarından biri olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında yeni elektron informasiya mühitində əsaslı islahatlara nail olaraq gələcək inkişaf perspektivlərinin

müəyyən edilmiş sahəsində elmi-tədqiqat işləri aparılır. Belə tədqiqat işlərinin əsasında isə strateji planlaşdırma prinsipləri dayanır. Bunun üçün ilk növbədə MEK-nin respublikamızdakı digər kitabxanalardan fərqli cəhətləri və ümumi dəyərləri, əhatə etdiyi mühit, yerləşdiyi ərazi, fəaliyyət və xidmət sahələri və s. dəqiq nəzərdən keçirilərək əsas məqsədlər müəyyən edilməkdədir. Aparılan araşdırmalar əsasında kitabxananın gələcək fəaliyyətini təmin edəcək strateji plan hazırlanmış, artıq ilkin nəticələr əldə edilməkdədir. Bu mənada hazırlanan strateji planlaşdırma ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi, oxuculara xidmət, ədəbiyyat fondlarının mühafizəsi və bərpası, məlumat-bibliografya aparatının təkmilləşdirilməsi, informasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması, beynəlxalq əlaqələr və s. sahələrdə mövcud olan çatışmazlıqlardan çıxış yollarını araşdırmaq və onların aradan qaldırılmasının üsul və yollarını göstərən uzunmüddətli bir sənəddir. Bu sənəd kitabxananın məqsədi və vəzifəsini, ona həvalə edilmiş xidmət sahələrini, istifadə qaydaları və normativ sənədlərin, kollektiv qərarların qəbulunu və onların əsasını təşkil edən amilləri əhatə edir.

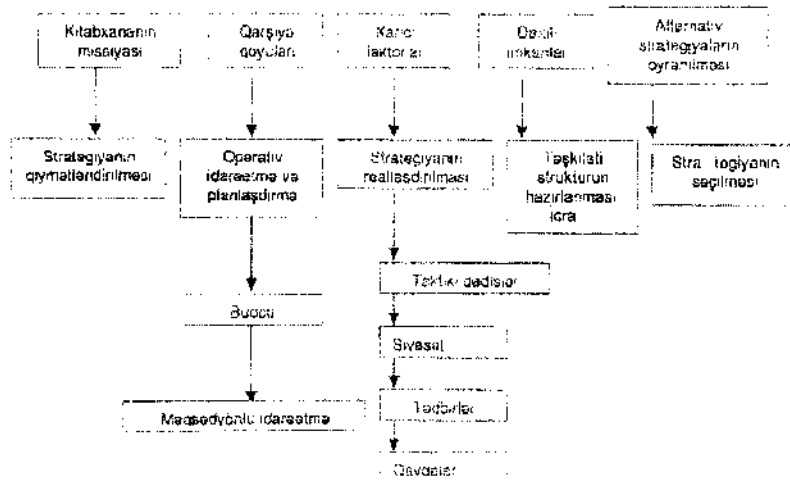
İndi dünyanı bir çox ən əhəmiyyətli, iri elmi kitabxanalarının, o cümlədən ABŞ Konqres Kitabxanasının, Fransa Milli Kitabxanasının, Rusiya Dövlət Kitabxanasının, Rusiya Dövlət Elmi-Texniki Kitabxanasının və s. bir sıra sahəvi kitabxanaların öz strateji planları mövcuddur. Belə planlaşdırmanın keçmiş sovet dövrünün planlaşdırmasından əsas fərqi kağız üzərində qalan şişirdilmiş rəqəmlər deyil, çevik qərarlar, islahatlar və inkişafa doğru müsbət nəticələrin göstiricilərini əhatə etməsidir. Strateji planlaşdırmanın əsas giriş xətti kitabxananın missiyası və strateji məqsədləridir. Strateji planlaşdırmanın maraqlı sadə tərifini, məğzini görkəmli kitabxanaçı P. Donlon (ondan başqa M. Layn, E. Vud və b. Avropa kitabxanaçılarının da bu haqda fikirləri vardır) belə vermişdir: «Siz hansı mövqedəsiniz, hansı mövqeyə qalxmaq istəyirsiniz və buna necə nail olcaqsınız?».

Strateji planlaşdırma sahəsində ilk təşəbbüs Britaniya Muzeyi Kitabxanasına məxsusdur. 1985-ci ildə kitabxananın hazırlayıb mətbuat səhifələrində dərc etdiyi strateji plan bir sıra xarici dövlətlərin də diqqətini cəlb etmiş və öz tərəfdarlarını tapmışdır. IFLA-nın 57-ci Baş konfransında və 1991-ci ildə Moskva sessiyasında bu məsələyə həsr olunmuş xüsusi toplantı keçirilmişdir. Hazırda bu

mötəbər beynəlxalq təşkilatın programında strateji planlaşdırma kitabxana işinin ən mühüm problemi kimi diqqət mərkəzindədir.

Rusiyada ilk dəfə 1996-cı ildə «Modernləşdirmə strategiyası» adlı rəhbər, idarəedici sənəd Rusiya Dövlət Kitabxanası tərəfindən işlənmişdir. Sənədin əsas məqsədi böhran vəziyyətindən çıxmaq, kitabxananın fəaliyyətini ictimai tələblərə müvafiq olaraq bilik və informasiya tələbatının ödənilməsi səviyyəsinə gətirmək idi. Bu sənədi hazırlayan işçi qrupu strateji planlaşdırmanın geniş tətbiq edildiyi dünya ölkələrinin təcrübəsi ilə yaxından tanış olmuş, nəticələrin müqayisəli təhlilini apararaq vahid nəzəri metodologiya hazırlamışdır. Strateji planlaşdırma qəbul edilmiş həmin sənəddə bugünkü kitabxanalar üçün daha əhəmiyyətli olan üç əsas cəhət ön plana çəkilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır: funksional idarəedici bölmələr, informasiya məhsulu və xidmət sahəsi.

Strateji planlaşdırmanın funksional quruluşu zamanı strateji departamentlərin fəaliyyət istiqamətləri - kadr siyasəti, marketing, mühasibat və s. - əsas götürülür. Funksional strukturun hüquqi, analitik, marketing, maliyyə, kadr və nəzarət xidməti kimi bazaları formalaşdırılmalıdır. İnformasiya məhsulu və xidmət sahəsi öz xarakterik xüsusiyyətlərinə görə istiqamətləndirilir. Bu zaman qəbul edilmiş normalara əsaslanan ciddi və dəqiq fəaliyyət təmin edilməlidir.

Strateji plan:

- çoxmərhələli və çoxaspektli planlaşdırma prosesidir;
- kitabxananın inkişafa doğru start nöqtəsidir, onun inkişafının ana xəttini təşkil edən ideyalar, nəzəri mülahizələr, əsaslı faktlar məcmuyudur.
- kitabxanama gələcək vəziyyətinin detallaşdırılmış təsvirini deyil, onun əsas, təşkilati xüsusiyyətinin qlobal problemlərini müəyyən etməlidir;
- daha mükəmməl, arzu edilən bir quruma doğru uçuşum üzərindən tikilmiş körpü kimidir;
- çevik olmalı, kitabxananın bütün fəaliyyətini tənzimləməli, həm daxilə, həm də xaricə baş verən dəyişikliklərlə əlqədar ən mühüm islahatları operativ şəkildə müəyyən etməlidir.

Strateji idarəetmə termini isə sənayeləşmə erasından informasiya əsrinə keçid mərhələsinin doğurduğu termin olub, ilk dəfə 1960-cı ildə Qərbdə meydana gəlmişdir. Operativ idarəetmə kitabxananın gündəlik fəaliyyətini, cari funksiyalarını əhatə edirsə, strateji planlaşdırma kitabxananın ünsiyyətdə olduğu mühitlə təmasda, dinamik balanslı uzunmüddətli, perspektiv inkişafını nəzərdə tutur. Operativ idarəetmənin obyektini kitabxananın yalnız daxili fəaliyyətilə, cari işlərlə əlaqədardırsa, strateji idarəetmənin obyektini ətraf mühitdə baş verə biləcək əsas yenilikləri qabaqcadan «görə bilmək», planlaşdırılmamış dəyişikliklərə hazır olmaq, gözlənilməz hallara adaptasiya ola bilmək qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur.

Strateji idarəetmə - kitabxana menecerliyinin çox mühüm sahəsi, əsas ideologiyasıdır. Bu zaman planlaşdırma-proqramlaşdırma-maliyyələşdirmə sistemi əlaqələndirilir və perspektiv planlar büdcə imkanları ilə uzlaşdırılır. Anlaşılmaz və dinamik olan ətraf mühitlə uzlaşmaq üçün kitabxanalarda strateji menecementliyin öyrənilməsi və tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Strateji menecement- idarəetmə yolu olub, daxili və xarici faktorları təhlil etməklə kitabxanaların müasir inkişaf xüsusiyyətlərinə cavab verir. Strateji idarəetmə insan potensialına əsaslanır, bütün kitabxana fəaliyyətini oxucuya yönəltməklə, çevik islahatlar aparır və bu halda öz məqsədyönlü fəaliyyətini davam etdirir.

Qeyd etmək lazımdır ki, strateji idarəetmə uzunmüddətli perspektiv planlaşdırma deyildir. Strateji idarəetmə metodunda kitabxanaların elmi nöqtəyi nəzərdən idarəedilməsinin əsas prinsipi olan alternativ variantların qeydə alınmasından geniş istifadə olunur. Sis-

temli yanaşma metodu ilə şərtlənən strategiyanın bütün bölmələrə və proseslərə təsirinin dəqiq qeydiyyatı strateji idarəetmənin xarakterik xüsusiyyətidir. Bu prosesdə kitabxananın vəziyyəti ətraf mühitlə müqayisəli şəkildə öyrənilir, kollektivdə yaranacaq konfliktlər əvvəlcədən nəzərə alınır, rəhbər işçilərin və mütəxəssislərin şəxsi keyfiyyətlərinə – intellektlərinə və potensial imkanlarına qiymət verilir.

Strateji idarəetmə qaydalarının 4 üsulu məlumdur:

1. Kitabxananın hazırkı vəziyyəti və gələcək fəaliyyətinin nəticələrinə qiymət verilməsi;
2. Kitabxananın ətraf mühitlə münasibətlərinin formalaşması qaydaları, hərəkət strategiyası;
3. Kitabxanadaxili münasibətlər – təşkilati konsepsiya;
4. Gündəlik fəaliyyət qaydaları.

Kitabxanaların strateji idarə edilməsi müasir dövrdə getdikcə daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Strateji planlaşdırma zamanı istinad edilən əsas istiqamətlər kimi :

➤ Milli dəyərlər – Dövlət dili, milli kitabxana-informasiya ənənələri, kitab abidələri və onun mühafizəsi, milli informasiya mühiti və onun təhlükəsizliyi və s.

➤ Dövlət siyasəti- Kitabxana-informasiya təhsilinin dövlət proqramı, istifadəçilərin informasiyalaşdırılmasının dövlət proqramı. Milli bibliografiya, intellektual mülkiyyətin mühafizəsi və demokratik prinsiplər, kitabxana işinin avtomatlaşdırılması ilə bağlı nəşrlər və s.

➤ Elm; Biznes; Sənaye; İnformasiya biznesi və kitabxanalar – və s. götürülür.

Kitabxanalar üçün nəzərdə tutulan strateji plan işə aşağıdakı ünsürləri əhatə etməlidir: preambula – ümumi giriş; kitabxananın əsas fəaliyyət istiqamətinin rəsmi əsaslandırılması; kitabxananın tapdığı təşkilatla həsr olunmuş bölmə; kitabxana fəaliyyətinə təsir edəcək xarici faktorlar; kitabxana xidmətindən istifadə edənlər; iş proseslərinin avtomatlaşdırılması və avadanlıq.

Strateji plan hazırlanarkən ilk növbədə kitabxananın keçdiyi tarixi yol, onun gələcək inkişaf istiqamətlərinin aydınlaşdırılmasına imkan verəcək müasir vəziyyətinin əsas konstruktiv xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Burada həmçinin kitabxananın bugünkü tərəf müqabilləri və onun inkişafında əməkdaşlığın əhəmiyyətli rolu

diqqət mərkəzində olmalıdır. Daha sonra bu sahədə qabaqcıl təcrübəyə malik olan mütəxəssislərlə məsələhətləşmələr aparılması, ilk növbədə hansı islahatların və hansı müddətə başa çatdırılması haqqında qərarlar qəbul edilməlidir: bütün təşkilati strukturun və ya ayrı-ayrı şöbələr, xidmət sahələrinin, kompleksləşdirmə sisteminin yenidən təşkili, əməkdaşların ixtisas səviyyəsinin artırılması və s. islahatların aparılması, və ya şöbələrin kompüterləşdirilməsi prosesinə başlanılması və bu halda avtomatlaşdırma sisteminin nəzərə alınması və müvafiq iş yerlərinin formalaşması və s. Strateji planlaşdırma zamanı ən mühüm problem inkişaf üçün maddi imkanların müəyyən edilməsi və ya tapılmasıdır. Yalnız bu istiqamətlərdə prioritetlər müəyyən edildikdən sonra cəsarətlə ideyadan kitabxananın inkişafı layihəsinə doğru addımlar atmaq olar.

Strateji planın uğurları nəticəsində əməkdaşların ümumi konsensiumunun yaranması, kitabxananın elmi-ideoloji fəaliyyətində və iş təcrübəsində sağlam, fəal qüvvələrdən geniş istifadə etməyə imkan verən əmək şəraitinin təmin olunması və s. bu kimi əsas zəminlər əldə edilir. Nəticə etibarilə strategiya:

➤ rəylərdən, proqnozlardan, mütəxəssislərin təcrübəsi və intuisiyasından istifadə edərək kitabxana fəaliyyətinin alternativ yollarını öyrənir;

➤ gələcəyi əvvəlcədən görməni, ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərə qarşı çevik tədbirləri təmin edir;

➤ uzunmüddətli perspektivlərə əsaslanan operativ və cari qərarlar qəbul edir;

➤ zəruri olduqda kitabxananın strukturunda dəyişiklik aparmaqla onun fəaliyyətini nəzərdə tutulmuş məqsədlər istiqamətinə yönəldir;

➤ ən mühüm nəticələrə nail olmağın alternativ yollarının hazırlanmasına nəzarət edir.

Göründüyü kimi müasir kitabxanaların fəaliyyətində əsas məsələ strateji planın uğurla həyata keçirilməsidir. Bunun üçün işə kitabxanalara novatorlar, yeni ideyalar və bu ideyaları reallaşdırmağı bacaran istedadlı insanlar, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər-liderlər gərəkdir. Artıq uzun illərdir ki, bir sıra kitabxanalar konservatorların, hər hansı yeniliyin qəti əleyhdarlarının sakit limanına çevrilmişdir. Lakin bu sakit limanlarda əsaslı dəyişikliklər aparmaq lazımdır. Burada texniki imkanları tətbiq etməklə kifayətlənmək olmaz. Yeniliklər bütün sahələrdə - ilk növbədə kadr siyasətində

həyata keçirilməlidir. Azərbaycan kitabxanaları yeni əsaslı dəyişikliklərə keçid dövrünü yaşayır. Artıq keçid dövrünün problemlərinin çevik həll edərək, gələcək strateji proqramların hazırlanmasına dərhal başlamaq zamanıdır və Azərbaycan kitabxanaçılığında bu istiqamətdə müvəffəqiyyətli addımlar artıq hiss olunmaqdadır.

XX əsrin kəşfi hesab olunan kompüter texnologiyası, internet imkanları gec də olsa, artıq kitabxanalarımızda tətbiq ediləməyə başlamışdır. Kompüter artıq məişətimizə, elm və mədəniyyətimizin bütün sahələrinə daxil olmuş, elektron informasiya daşıyıcıları ənənəvi kağız nəşrlərini sıxışdırıb aradan çıxarmağa səy göstərməkdədir. Kitabxana işində əsil «inqilabi» proseslər baş verməkdədir. Bu gün, təkcə oxuculara xidmət sahəsi kitabxananın istifadəçiyə yönəlmiş müxtəlif informasiya xidmətləri təqdim edən çoxpilləli bir bölməsinə çevrilir. Eyni proseslər digər ənənəvi şöbə və bölmələrdən yan keçməyərək «universallaşma», «inteqrasiya» mexanizmləri əsasında kompleks halında qarşılıqlı əlaqəli sistemin həyata keçirilməsini labüd etmişdir və bu proseslər şübhəsiz ki, çətinlik və maneələrsiz olmayacaq.

Informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı problemlərin həlli istiqamətində isə strategiyanın formalaşması prosesinin iki konsepsiyası diqqətə cəlb edir. Bunlardan birincisi kitabxananın mövcud strukturu və onun fəaliyyətində informasiyanın kompüterdə işlənilməsinin rolu əsas götürülür. Bu strateji istiqamətin əsas dəyəri risk dərəcəsinin və itkilərin minimuma endirilməsidir. İkinci konsepsiya əsasən kitabxananın gələcək quruluşuna strukturuna yönəlmiş olur, mövcud struktur modernləşdirilir. Bu strategiya kommunikasiya sisteminin maksimum inkişafı və kitabxanadaxili yeni qarşılıqlı əlaqələri əhatə edir. Bu zaman yeni struktur daha məhsuldar işləyir, problemlərin həlli səviyyəsində tarazlıq yaranır. Əsas itkilər ümumi konsepsiyanın hazırlanması və bütün struktur bölmələrinin təftişi mərhələsində baş verir. Kollektivdə psixoloji gərginlik yaranır, ştat cədvəlləri dəyişir, yeni vəzifə öhdəlikləri yaranır. Son nəticələr isə müsbətdir: çevik struktur, bütün əməkdaşların maksimum məşğulluğu, yüksək ixtisas səviyyəsi təmin edilir, kompüter şəbəkəsindən istifadə olunmaqla professional biliklərin inteqrasiyası baş verir, kadrlar yeniləşir.

Təbii ki, bu yerliklərin əleyhinə çıxan skeptiklər, konservatorlar da tapılır. Onlar internetin və avtomatlaşmanın əleyhinə çıxır, bunların ekoloji bəlalər, milli və mənəvi anormal vəziyyətlər

yaradacağını irəli sürür: «Internet bizim üçün deyil, biz kitabı öyrənmişik, kağız üzərində oxumaq daha asandır». Onlar iddia edirlər ki, kompüterin kitabxana proseslərinə tətbiqi, müxtəlif fəaliyyət proseslərinin avtomatlaşdırılması iş yerlərinin ixtisarına səbəb olacaq, işsizlik artacaq və s. Lakin həmin «sakit limanlarda» yaşayan «mütəxəssislər» başa düşmək istəmirlər ki, yazının meydana gəlməsi şifahi xalq ədəbiyyatının qarşısını ala bilmədiyini kimi, televizianın inkişafı kino sənətinə mane olmadığı kimi, kompüter texnologiyası və internetin imkanlarının sürətlə artması da elm və mədəniyyətin tərəqqisinə heç cür mane ola bilməz! Əksinə, indi elm və mədəniyyətin inkişafını kompütersiz təsəvvür etmək qeyri mümkündür. Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması və yeni texnologiyanın tətbiqində kompüter əvəz olunmaz imkanlara malik bir vasitədir. Bunu Azərbaycan MEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında artıq bir ilə yaxındır ki, fəaliyyət göstərən Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin əldə etdiyi nəticələrin təmsalında aydın görmək olar.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan MEA kitabxanalarının fondları beynəlxalq informasiya mübadiləsi və milli informasiya ehtiyatlarının əsas bazasıdır. Ona görə də bu baza əsasında vahid Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sisteminin (AKİS) yaradılması, onun informasiyalaşdırılmasının, liqvisit təminatının standartlaşdırılması əsas vəzifələrdən biridir. Bu, akademiyanın kitabxanalar sistemində kitabxana-informasiya proseslərinin tam və ya qismən avtomatlaşdırılmasını təmin edən informasiya, riyazi-proqram, texniki və təşkilat vasitələri kompleksinin formalaşmasını tələb edən zəruri bir prosesdir. Son illər Azərbaycanın, o cümlədən MEA MEK-nin professional kitabxana cəmiyyəti o qədər özünəməxsus, çoxsahəli informasiyalaşdırma prosesini genişləndirərək inkişafa başlamışdır ki, onların professional problemlərinin müxtəlifliyi bəzən anlaşılmaz qarşılır. Avtomatlaşdırma sahəsində Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası özünün ilk kövrək addımlarını hələ 1974-cü ildə Məlumatın Seçilib Paylanması sisteminin tətbiqi ilə atmışdır. Bu sistem 1975-ci ildə elektron hesablama maşınlarında «BESM-6» bazasında həyata keçirilməyə başlamışdı. Həmin ildə kitabxana Azərbaycan Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin qərarı ilə Tətbiqi Riyaziyyat İnstitutunda təşkil olunmuş «Elmi tədqiqatlara avtomatlaşdırılmış informasiya xidməti» proqramına daxil edilmişdi. Kitabxananın əməkdaşları Kibernetika institutunda təcrübə keçərək,

«BESM-6» tətbiqindən oxuçulara göstərilən elmi-informasiya xidmətində istifadə etməyə başlamışdılar. Lakin ofislar olsun ki, həmin xidmət üsulu sonralar özünün ənənəvi fəaliyyət sürətini itirərək tənəzzülə uğramağa başlamışdır.

Hər hansı inkişaf strategiyası real imkanlara və qarşıya qoyulan məqsədlərin reallaşması istiqamətində istifadə olunan optimal variantlara əsaslanır.

Ona görə də bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan MEA MEK rəhbərliyinin keçirdiyi işgüzar görüşlər, təşkil etdiyi seminar-müşavirələr, tədris kursları və məsələhəyətləşmələrin intellektual nəticəsi kitabxananın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı konsepsiyasının hazırlanmasına dair qərarın qəbul edilməsi oldu. Bu istiqamətdə isə əsas:

➤ idarəetmə sisteminin yenidən təşkili,

➤ yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi və kitabxananın fondların yerləşdirilməsi və mühafizəsinin tam təmin edilməsinin də daxil olduğu prioritet inkişaf yollarının müəyyən edilməsi,

➤ Maddi imkanlar və kadr potensialının yenidən təhlil edilərək paylaşdırılması,

➤ Müsbət tərəf müqabil imici yaratmaqla müxtəlif növ əməkdaşlıq formaları bazasında investorların, donor təşkilatların diqqətinin cəlb edilməsi kimi vəzifələr ön plana çəkildi.

2000-ci ildə kitabxanada Soros Fondu ACI qrantı ilə alınmış kompüter texnologiyalarının tətbiqi və Internet əlaqəsinin yaradılması ilə yeni mərhələ - fəaliyyət strategiyasının yeni istiqamətdə formalaşdırılması prosesi başlanmış oldu. İlk kompüterlərin yenidən başladığı günlərdə «Niyə kompüterdə elektron kataloq yaratmırısmız?; Nə üçün kompüter kurslarına eyni mütəxəssislər göndərilir?; Niyə kompüterlər əməkdaşlara paylanmır» və Kompüterlər nəyə gərəkdir? kimi suallarla qarşılandı. Bu ilkin «cəhəlbət» pərdəsini parçalayıb dağıtmaq üçün kollektivdə sağlam qüvvələr, işgüzar adamlar tapıldı. Məsələ onda idi ki, kitabxananın əvvəlki rəhbərliyi respublikada kitabxana işi sahəsində baş verən bir sıra yeniliklərə laqeyd yanaşmış, vaxtında kollektiv sərbəst edə bilməmiş, nəticədə isə hər şeyi «0»-dan heç nəsiz başlamaq lazım gəlmişdi.

1998-2000-ci illər, demək olar ki, MEK-da yeniliyə, tərəqqiyə doğru əsaslı dönüş illəri oldu. Tezliklə, ardıcıl olaraq konfranslar, seminarlar, tədris kursları, mütəşəkkil yığıncaqlar, dəyirmi stollar keçirilərək dünya informasiya-kitabxana məhəndisində baş verən

yeniliklər əməkdaşlara çatdırıldı. Soros Fondu ACI-nun qrantı ilə 2000-ci ildə kitabxanamıza gətirilmiş ilk kompüterlər dəsti ilə lokal şəbəkə qurularaq Internet əlaqəsi yaradıldı. Əvvəlcə, yalnız oxuculara Internet xidməti zalı kimi fəaliyyətə başlayan bu qurum, tədricən geniş fəaliyyətə başladı və az sonra Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinə çevrildi. Eyni zamanda, informasiyalaşdırma prosesinin ilkin mərhələsində yeni əmək fəaliyyəti istiqamətlərinin etikasını təşəkkül tapmağa başladı.

2001-ci ildə MEK-nın kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi 1323 oxucuya Internetlə informasiya axtarışı xidməti göstərmiş, elmi məvzularda təqdim edilən 27 adda sorğuya - «Şərq nağılları» (121), «Orta əsr ərəb mənbələri» (55), «Qafqaz tarixi» (89), «Maya göbələkləri» (73), «Etnotoponimika» (36), «Yaxın qərbi və Avropa folkloru» (44), «Qədim türk tayfaları» (64), «Ekologiyaya dair beynəlxalq sənədlər» (4), «Nobel mükafatı laureatları» (şərq ölkələri üzrə) (16), «Separatizm» /11/, «Estoniya-Azərbaycan ədəbi əlaqələri» (13), «Dinməni terrorizmi» (7), «Seysmiologiya» (31), «Qafqaz müharibələri» (53) və s. - müvafiq axtarışlar aparılaraq 17 800 mənbə haqqında bibliografik məlumat verilmişdir.

Rusiyanın, Özbəkistanın, Ukraynanın, Türkiyənin və başqa ölkələrin kitabxanalarından alınmış sorğulara əsasən axtarışlar aparılmış və onlara müsbət cavab verilmişdir. Göründüyü kimi, ilkin nəticələr heç də pis deyil.

Lakin Soros fondunun qrantı ilə alınmış kompüterlərin şəbəkəsinin qurulması, Internet əlaqəsinin təşkili, kadrların müəyyən hazırlıq mərhələsindən keçməsi prosesləri heç də asanlıqla başa gəlməmişdir. Təkcə kompüter avadanlığının istifadəsinin təşkili ilə əlaqədar bilikləri həm oxuculara, həm də kitabxanacılar çatdırmaq xüsusi bacarıq, düşünülmüş siyasət tələb edirdi. İlk olaraq kompüter biliklərinin təbliği, kollektivin yeni texnologiyalarla təmasını təşkil etməyin özü də kitabxanamızın strateji planlarının ilkin mərhələsinin atributları oldu. İlk sistemli fəaliyyət istiqamətinin nəticələri isə ingilis dili, kompüter biliklərinin öyrədilməsi kurslarının təşkili, Internetdə axtarış metodikasını mənimsəmiş kadrların hazırlanması, yeni texnologiyaların tətbiqini qısqançlıqla qəbul edən işçi kontingentində marağın oyanması, yaşlı nəslin nümayəndələrinin də fəal olaraq bu proseslərə qoşulması, informasiya texnologiyaları əldə etmək üçün qrant verən təşkilatlara layihələrin yazılmasına həvəs və marağın artması, ən əhəmiyyətlisi gözəl təşəbbüsün və

gərgin səyin nəticəsi olan «Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası» elektron kitabxanasının (müəllifləri: S.Kolarova, Ə.Əfəndiyev). MEK-nın Veb-saytının Internetə çıxması oldu. İndi biz fəxr edirik ki, Azərbaycanda latin qrafikalı ilk elektron kitabxananın və konservasiya saytı olan «Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası» elektron kitabxanasının 9-cu Beynəlxalq «Kırım-2002» konfransında «Elektron kitabxanalar» bölməsinin və «Türk dünyası kitabxanaları: qarşılıqlı münasibət və əməkdaşlıq» iclaslarında təqdimatı böyük maraqla qarşılandı. Eyni zamanda, fərəhli haldır ki, Soros Fondu ACI-nun qrantına layiq görülmüş «Nadir nəşrlərin mühafizə və konservasiyası» (müəllif nadir nəşrlər şöbəsinin müdiri G.Xələfova), «Mühafizə və konservasiya üzrə trening-mərkəz» (müəllif kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin müdiri Z.Əliyeva), «Qafqazın yaddaşı» (müəllif AMEA MEK-nın direktoru, f.e.n. Ə.Əfəndiyev) kimi layihələrin müəllifləri məhz bizim kitabxananın əməkdaşlarıdır.

Kadr hazırlığı məsələlərinə son illər xüsusi diqqətin yetirilməsi nəticəsində kitabxanamızın bir sıra əməkdaşları Soros fondu ACI-nun amerikalı professor Robert Hayesin keçirdiyi «Kitabxana-informasiya xidmətlərinin avtomatlaşdırılması: təhlil və layihələşdirmə», Gürcüstanın İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyasının «Qafqaz» regional ixtisasartırma kursu, ABŞ Tədris Mərkəzinin M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası ilə birgə təşkil etdiyi «Müasir kitabxanalar və onların vəzifələri», Soros Fondu ACI-nun «Veb dizaynının əsasları», «Veb səhifə üçün qrafika», «HTML əsasları», «Adobe Photoshop», «Macromedia Freehand» və s. kurslarının sertifikatlarını almış oldu. Kitabxananın iki əməkdaşı «Kırım-2001», «Kırım-2002» Beynəlxalq konfransında, bir nəfər əməkdaş Moskvada «Kitabxana fondlarının mühafizəsi» mövzusunda, digər bir əməkdaş isə «Bərpa təcrübəsi» adlı Beynəlxalq Rusiya-Avstriya seminarında (Soros Fondu xətti ilə) iştirak etdi.

Respublikada beynəlxalq təşkilatlar İFLA, Soros Fondu, ABŞ səfirliyinin Kitabxanaçılar üçün Tədris və İnformasiya Mərkəzi, M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası və Azərbaycanda Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası (AKİA) xətti ilə təşkil olunmuş «MARS formatının qəbul olunması», «Avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda avtoritet fayllar», «RUSMARS-ın inkişaf yolları», «UNIMARS» və s. seminarlarda kitabxanaçılarımız dünya kitabxana-informasiya təcrübəsi, kompüterləşmiş kitabxanaların fəaliyyəti

haqqında zəruri məlumatlar əldə etmiş oldular. Eyni zamanda, MEK-nın özündə bir sıra əhəmiyyətli sertifikatlara layiq görülmüşü əməkdaşların rəhbərliyi ilə 150-dən artıq kitabxananın iştirak etdiyi 60 saatlıq «Elm və mədəniyyətin informasiyalaşdırılması», 40 saatlıq «Internet və elektron rabitə», 55 saatlıq «Kitabxana və arxiv sənədlərinin mühafizə və konservasiyası» və s. kompleks kurslar keçirildi. Məhz bu kurslarda akademiya sistemi ndeki kitabxanalar-şəbəkəsinin Avtomatlaşdırılmış İnteqrasiyalı İnformasiya Sisteminin (AİS) yaradılmasını nəzərdə tutan strateji proqramı və bununla bağlı layihə və normativ sənədlərin hazırlanmasına dair müzakirələr də aparıldı. Bütün bunlar kitabxana rəhbərliyinin təşkil etdiyi ardıcıl və sistemli şəkildə planlaşdırılmış fəaliyyətinin nəticəsi idi. Rəhbərlik kollektivin təşəbbüskar, potensial imkanlara malik olan liderlərini müəyyən edə bilmiş, onların qarşısına çıxan problemlərin həllində, psixoloji baryerlərin aradan qaldırılmasında yardımçı olmuş, «yuxarılardan» əmr gözləməyərək həlledici qərarlar qəbul etməkdən çəkinməmişdir. Onu da qeyd etmək ki, bu addımların atılması rəhbərliyin özü üçün də bir sınaq mərhələsi olmaq nöqtəyindən nəzərdən heç də asan başa gəlməmişdir.

Kitabxanalarda struktur islahatın keçirilməsi və yeni şöbələrin, vəzifə vahidlərinin yaradılması, təzə iş yerlərində çalışacaq mütəxəssis kontingentinin formalaşması təxirəsalınmaz vəzifələrdəndir, çünki ümumi inkişafın müsbət nəticələri bilavasitə çevik qərarlar və islahatlarla şortlənir. Kollektivi əsaslı islahatlara yönəltmək üçün yeni şöbələrin təşəkkülü MEK-nın da qarşısında həllini tələb edən bir vəzifə kimi durur. Bunun üçün ilkin olaraq zəruri hesab edilən «Nadir nəşrlər», «Elmi-kütləvi informasiya», «Mühafizə və konservasiya», «Nəşriyyat», «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» və s. bu kimi şöbələrin təşkili bu vəzifələrlə bilavasitə əlaqədar idi. Sınaq müddətini başa vurmuş bu şöbələr hazırda müvəffəqiyyətlə işini davam etdirməkdədir. Onların sırasında hələlik respublikamızda analoqu olmayan və ilkin təcrübə bazası kimi fəaliyyət göstərən «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi getdikcə təkmilləşməklə yanaşı, eyni zamanda proqramçı mütəxəssislərin işə cəlb edilməsini zəruri edir. Kitabxananın gələcək inkişaf planında bu istiqamətdə müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Əslində kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması informasiyalaşdırmanın bir sahəsi olub, hələlik yalnız texniki imkan və vəsi-

tələrdən istifadəni əhatə edir. İnformasiyalaşdırma prosesində kitabxanalar getdikcə daha çox informasiya texnologiyaları layihələrinin hazırlanması üzrə kooperasiyalara üstünlük verir. Ona görə ki, elektron şəbəkələrin mövcudluğu bir-neçə kitabxananın birgə layihələr hazırlaması üçün gözəl imkanlar açır. Kitabxanalar belə sistemli layihələr hazırlamaqla hər zaman gözlənilməz, çətin problemləri qabaqcadan həll etmiş olur. Bu zaman hər bir kitabxana:

- daim dəyişikliklərə hazır olur;
- tələbatı qabaqcadan görür;
- yenilik etmək üçün hər hansı imkandan operativ şəkildə istifadə edir;
- açıq informasiya sistemlərinin hazırlanmasında iştirak edir;
- avtomatlaşdırılmış, yüksək sürətli informasiya şəbəkəsini strukturunu yaradır;
- informasiya texnologiyaları ilə işləməyə hazır olur, bunun üçün işçi heyət formalaşdırır;
- həm qlobal, həm də lokal mənada informasiya mübadiləsinin milli miqyasını təmin edir;
- bütün unikal informasiya mənbələrini maşınla oxunan formata köçürür;
- dünya miqyasında informasiya kommunikasiyasına çıxmaq üçün öz unikal nəşr kolleksiyalarından start nöqtəsi kimi istifadə edir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının gələcək inkişaf istiqamətini müəyyən edəcək strateji proqramın hazırlanmasına təşəbbüs göstərildikdə, ilk növbədə, MEK-nin uzun illər Akademiya sistemindəki Elmi-Tədqiqat İnstitutlarının kitabxanaları üçün mərkəzləşdirilmiş metodiki mərkəz funksiyasını icra etməsi nəzərə alınmışdır. Ona görə də MEK-nin nəzdində fəaliyyət göstərən Training Mərkəzində bütün akademiya kitabxanaçıları əhatə edərək, mərhələli şəkildə kompleks kurslar keçirilir. Sevindirici haldır ki, həmin kurslarda iştirak edib, yeni informasiya texnologiyaları ilə tanış olan ETİ kitabxanaçıları böyük həvəslə yenilikləri mənimsəyir, onları yerlərdə tətbiq edir, sənədlərin elektron mübadiləsi, İnternetdə axtarış, bərpa və cildləmə işinin təşkili və s. sahələrdə yeni təşəbbüslər göstərirlər.

Dünyanın inkişaf etmiş müxtəlif ölkələrinin kitabxana işi sahəsində tətbiq edilən yeni üsul və texnologiyalar ilə yaxından tanışlıq isə yalnız keçmiş sovet rejiminin süqutundan sonra mümkün ol-

muşdur. Bu sahədə beynəlxalq təşkilatların humanitar missiyasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. ABŞ səfirliyinin nəzdindəki «Kitabxanaçılar üçün Tədris və İnformasiya Mərkəzi»nin fəaliyyəti, Soros fondunun xeyrixah xidmətləri kitabxana işi sahəsində durğunluğun aradan qaldırılmasını təmin etmiş, canlanmalara səbəb olmuşdur.

Məlum olduğu kimi Soros fondu Açıq Cəmiyyət institutunun bilavasitə təşəbbüsü və yaxından köməyi ilə təşkil etdiyi tədbirlər nəticəsində, ümumiyyətlə, Azərbaycan kitabxanaçılığında yeni fəaliyyət sahələrinin yaranması artıq realdır. Mərkəzləşdirilmiş inteqrasiyalı kitabxana şəbəkəsinin təşkili də hər şeydən əvvəl müasir texnologiyaların tətbiq olunmasını tələb edir. Əlbəttə, ilk növbədə respublikada vahid milli bibliografik təsvir qaydalarının yaranması, Beynəlxalq standartların qəbulu kimi qlobal məsələlərin həlli nəzərə alınmalıdır. Aydınır ki, hər hansı inteqrasiya prosesi ciddi standart qaydalarına riayət olunmasını tələb edir. Bu hər bir kitabxananın malik olduğu informasiya potensialının yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir və bu halda şəbəkə sistemlərinin təşkili daha da aktual məsələyə çevrilir. EA MEK mərkəzi orqan olmaq etibarilə bu funksiyanın icrasını öz üzərinə götürərək, sənədlərin təsviri məsələlərində həm milli, həm beynəlxalq standartlara ciddi əməl olunmasını tənzimləməli, paylanma sistemi arxitektônicasini layihələşdirməli, açıq informasiya sistemlərinə çıxışın mərkəzi funksiyasını icra etməlidir. Bütün bunlar isə kitabxananın strateji planında nəzərdə tutulmuş vacib və mühüm məsələlərdir.

Kitabxana şəbəkələrinin avtomatlaşdırılması prosesində kitabxanaların birliklər formasında fəaliyyət göstərməsi qarşıda duran mürəkkəb vəzifələri daha asanlıqla, qarşılıqlı əməkdaşlıq şəraitində həll edilməsinə imkan yaradır. Bu birliklərin əsasında iqtisadi səmərəlilik, əmək bölgüsü, kollektiv istifadə nəticələri durur. Qərb dünyası belə birlik nümunələri ilə zəngindir. Qarşılıqlı əməkdaşlığın, kitabxanalarda birgə fəaliyyətin ilk nəticəsi olan ümumi birləşmiş, toplu elektron kataloqlar gələcək inkişaf və tərəqqinin əsasını qoymuş olur. Elektron informasiya şəbəkələrinin reallığı isə belə mərkəzləşmiş sistemlərin səmərəli və olverişli fəaliyyətini təmin edir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Elmi-Sahəvi Kitabxanasının nümunəvi Əsasnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında, 6 mart 2000-ci il tarixli, 30 sayılı qərarında deyilir: Elmi-Sahəvi

Kitabxana elm sahəsinə və oxucu qruplarına görə ixtisaslaşdırılan, milli, xarici ədəbiyyat fondlarına malik olan baş kitabxana-bibliografiya və informasiya müəssisəsidir, öz profili üzrə kitabxanalararası abonement və metodik mərkəz funksiyasını yerinə yetirir. (Maddə 1.1); elmi-metodik mərkəz kimi rəhbərlik etdiyi kitabxana şəbəkəsinin nəşriyyat fəaliyyətini əlaqələndirir və ümumi planını tərtib edir (Maddə 4.1.).

Əsasnamənin maddələrinə əsasən MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası rəhbərlik etdiyi daxili sistemin kitabxanalarının fəaliyyətini istiqamətləndirmək məqsədi ilə məlumat informasiya bankları hazırlamaq, kitabxana şəbəkəsi əməkdaşlarının ixtisas səviyyəsinin artırılması üçün kurslar təşkil etmək, şəbəkənin strukturunu dəyişmək və təkmilləşdirmək üçün təkliflər vermək, sistem daxilində qabaqcıl kitabxana təcrübəsini öyrənmək və yaymaq, şəbəkə üzrə informasiya fəaliyyətinin hüquqi-normativ bazasını formalaşdırmaq kimi vəzifələrin məsuliyyətini də öz üzərinə götürərək bu sahədə tədqiqat işləri aparır.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, EA sistemindəki kitabxanaların vahid avtomatlaşdırılmış informasiya şəbəkəsinin yaradılması, onların sovet rejiminin doğurduğu inzibati-amirlik prinsipləri ilə birləşdirilməsi kimi başa düşülməməlidir. Bu, kitabxanaların malik olduğu elmi-informasiya bazasının inteqrasiyalı avtomatlaşdırılmış sistemidir və həmin sistem iştirakçıları ilə MEK arasındakı münasibətlər qarşılıqlı anlaşma, iş prinsiplərinin məsləhətli bölgüsü, bərabər səviyyədə müqavilələr bağlamaqla tənzimlənir. Hər bir kitabxana öz elmi-tədqiqatçı mühitinin informasiya bazasının sərbəst yaradır və onun əsas idarəedici orqanı olaraq qalır və hər bir kitabxana ilə bağlanan müqavilələr biri digərindən fərqlənə bilər. Müqavilə münasibətləri kitabxananın malik olduğu texniki imkanlardan, kadrlar potensialından, kitab fondlarının həcmi və elmi məzmunundan və s. asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər bir şəbəkə kitabxanası özlüyündə spesifik elmi xüsusiyyətlərə malik mürəkkəb quruluşlu, unikal bir obyektir. Onların avtomatlaşdırılmış inteqrasiyalı şəbəkəsinin (AIS) yaradılması pəra-cəndəliyə deyil, vahid elmi, texniki konsepsiyaya əsaslanmalıdır. Hər bir elmi tədqiqat institutunda proqramçı mütəxəssis tapıla bilər, lakin bu lisenziya almamış hər hansı proqramın instalyasiyası və adaptasiyası, ancaq lokal məsələlərin həlli ilə nəticələnmə bilər. Mərkəzlə razılaşdırılma-

mış, əlaqələndirilməmiş bəzi hallar vahid səmərəli informasiya mühitinin formalaşması prinsiplərinə cavab vermir.

Mərkəzləşdirilmiş sistemin təşəkkül edəcəyi halda isə MEK yalnız Universal inteqrasiyalı informasiya məlumat bankının mərkəzi, kitabxana işi sahəsində avtomatlaşdırmanın tətbiqi üzrə inzibati orqan, metodiki mərkəz kimi funksiyaların icrasına məsuliyyət daşıyacaq və bu halda hər bir kitabxana digər əlaqədar informasiya müəssisələri ilə müstəqil və ya inzibati mərkəz vasitəsilə mübadilə apara biləcəkdir.

Aşağıda qeyd edilən xüsusiyyətlər isə EA sistemi kitabxanalarının elektron şəbəkədə mərkəzləşmiş qaydada fəaliyyət strategiyasının, gələcək avtomatlaşdırma layihələrinin hazırlanmasına əsas verir:

1. Azərbaycan elminin tarixi məsələsində bağlılıq;
2. Eyni idarə tabeciliyində olması;
3. Mərkəzləşmə prinsiplərinin tarixən ənənəvi mövcudluğu;
4. Xarakterik xüsusiyyətlər - xidmət sahələrinin elmin ümumi məqsədlərə istiqamətləndirilməsi;
5. Sahəvilik prinsipləri və buna uyğun olaraq kompleksləşdirmə təmayülü;
6. Digər kitabxana sistemlərindən fərqi olaraq elmi-tədqiqat işinə xidmət oxucu kontingentinin əsasən elmi işçilər olması;
7. Kitabxana fondlarında xarici elmi nəşrlərin üstünlük təşkil etməsi;
8. Status eyniliyi, depozitar mühafizə və s. məsələlərin ümumiliyi;
9. Yeni texnologiyaların tətbiqi problemlərinin birgə həlli və onun səmərəliliyi;
10. Əməkdaşların ixtisas səviyyəsinin təmin edilməsi;
11. Maliyyə məsələlərinin həllində ümumi mövqe;
12. Avtomatlaşdırma məsələlərinə universal yanaşma.

Akademiya sistemində fəaliyyət göstərən kitabxanaların avtomatlaşdırılmış inteqrasiyalı informasiya şəbəkəsinin yaradılması sahəsində qarşıda duran əsas vəzifələr:

- Elmin kompüterləşdirilmiş milli məlumat informasiya şəbəkəsinin təşkili üçün proqramın hazırlanması;
- Kitabxana şəbəkəsinin avtomatlaşdırılması üzrə metodik mərkəzin və Akademiyanın nəşrlərinin tam elektron kataloqunun yaradılması;

➤ Elmi-texniki şüranın yaradılması;
➤ EA kitabxanalar şəbəkəsinin avtomatlaşdırılması layihəsinin hazırlanması;

➤ EA-sı üzrə Universal Məlumat bankının yaradılması; bunun üçün hazır layihələrdən, texniki proqramlardan və ümumi imkanlardan istifadə edilməsi;

➤ Layihənin iştirakçısı olacaq kitabxanaların elektron kataloqunun aparılması, ondan istifadənin texnoloji cəhətdən modernləşdirilməsi;

➤ Layihə iştirakçılarının kommunikasiya imkanlarının İnternetdə təmin edilməsi;

➤ Oxucu kontingenti üçün vahid qeydiyyat proqramının hazırlanması.

Həmin vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə ilk növbədə şəbəkə fondlarının məzmunu dərindən öyrənməli, müxtəlif sahələrinin statistik təhlili verilməli, tədqiqat müəssisəsinin elmi problemləri müəyyən edilməli, layihə və sifarişlər haqqında informasiya ekspertizası həyata keçirilməli, proqram layihəsinin hazırlanması üçün statistik təhlil aparılmalı, bunun üçün mütəxəssislər qrupu müəyyən edilməlidir.

Kitabxanaların bu gün üzləşdiyi ən çətin məsələlərdən biri də maliyyə probleimidir. Maliyyələşdirmə mənbələri olmadan yeni layihələrin, strateji proqramların reallaşdırılması qeyri-mümkündür. Bu gün kitabxanalara öz yardım ölini uzadan Soros fondu, Avroasiya fondu və digər fondlar mövcuddur. Kitabxanalar bu fondların imkanlarından bacarıqla istifadə etməlidir. MEK öz növbəsində Soros fondunun layihə üzrə yardım olaraq ayırdığı texniki avadanlıqdan, kompüterlərdən səmərəli istifadə etmək üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirməyi nəzərdə tutur:

➤ İnformasiya-məlumat bazasının proqramlaşdırılması

➤ Avtomatlaşdırılmış inteqrasiyalı kitabxana sisteminin əldə edilməsi;

➤ Kitabxananın strukturunda dəyişikliklər apararaq yeni iş yerlərinin və bölmələrinin təşkili;

➤ Oxuğuların İnternetdən sərbəst istifadəsini təşkil etmək;

➤ Akademiya kitabxanalarının informasiya banklarına qoşulması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi;

➤ Oxuğulara məlumat-informasiya xidmətində kompüterlərdən istifadə edilməsinin təşkili; və s.

Lakin akademiya kitabxanalarına yardım məsələsi işin yalnız bir tərəfidir və əslində avtomatlaşdırılmış şəbəkənin yaradılması üçün geniş terminal əhatəsi gərəkdir. Həm də bu fondların təsdiq etdiyi layihələrin tətbiq müddəti keçdikdən sonra yeni maliyyələşmə mənbələri axtarmaq lazım gələcəkdir. Bu məsələlərin müsbət həllinə nail olmaq üçün tələb və təkliflər paketi hazırlanaraq dövlət səviyyəsində təqdim edilməlidir.

Digər bir mühüm məsələ avtomatlaşdırma üçün hansı sistemin seçilməsidir. Əgər kitabxanalarda avtomatlaşdırma üzrə mütəxəssisləri yox düşürsə, onda hər hansı avtomatlaşdırma sistemini necə əldə etməli? Təqribi hesablamalara görə, dünya bazarında hazır sistemin ən ucuzu 50 min dollara başa gəlir. Kitabxana öz sistemini yaratmaq istəyirsə texnoloqlardan, proqramçılardan, lingvistiklərdən, standartlar üzrə mütəxəssislərdən ibarət geniş ştata malik olmalıdır. Respublikamızda belə mütəxəssislər var, onları yalnız tapmaq və işi təşkil etmək gərəkdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, alınacaq və tətbiq ediləcək hər bir sistem 4 cəhətlə sociyolənməlidir:

1. Dövlət dili. Sistemin tərcüməsinin respublikamızın kitabxana-informasiya mütəxəssisləri tərəfindən həyata keçirilməsi;

2. Milli kataloqlaşdırma qaydalarının hazırlanması;

3. Avropa standartlarına uyadı milli və beynəlxalq kommunikasiya formatlarının hazırlanması;

4. Respublikada sistemin istifadə ediləcək dayaq nöqtələrin olması;

Əgər sistem bütün bu tələblərə cavab verirsə, onu əldə etmək, tətbiqi haqqında fikirləşməyə dəyər. Rusiya Federasiyasında belə sistemlərin müxtəlif variantları hazırlanır və Rusiya prezidentinin göstərişi ilə yerli istehsalçılara üstünlük verildiyi üçün onların istifadə meydanı da getdikcə genişdir.

Həll olunması zəruri olan digər məsələ isə bütün sadaladığımız proseslərin - kitabxana və şəbəkə strukturunun yenidən formalaşdırılması, ştat cədvəllərinin dəyişməsi, mütəxəssislər qrupunun yaradılması və kadrların ixtisas təhsillərini təkmiləşdirilməsi, kitabxanadan istifadə qaydalarının yenidən işlənilməsi və s. olmadan həyata keçirilməsinin qeyri-mümkünlüyüdür. Bütün qeyd edilən bu problemlərin həlli yolu strateji planlaşdırmada nəzərə alınmalıdır.

Strateji planlaşdırma müasir dövrdə Azərbaycan kitabxanachılığı üçün reallaşması ləzüm olan vacib bir prosesdir və onun uğurla

həyata keçirilməsi üçün isə ilk növbədə kitabxanaların ənənəvi strukturunda, fəaliyyət sahələrində əsaslı dəyişikliklər aparılmasını tələb edir. Beləliklə də strateji planlaşdırma mərhələlərinin Azərbaycan kitabxanaçılığının təbii proseslərinə çevrilməsi elm və mədəniyyətin, ümumiyyətlə, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasına xidmətin ən mühüm nəticəsi ola bilər. Dünyanın bir sıra universal elmi fondlara malik olan kitabxanaları üçün nəzərdə tutulan nümunəvi struktur göstəricilərini təhlil edərək, yeni struktur quruluşu və fəaliyyət proqramı müəyyən etmək mümkündür. Cəmiyyətimizin demokratik əsaslarla inkişafı proseslərində kitabxanalar öz imkanlarından və onlara verilən səlahiyyətlərdən səmərəli istifadə etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Elmi Səhəvi Kitabxanasının nümunəvi Əsasnaməsi /Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin 6 mart 2000-ci il tarixli 30 sayılı qərarı/.

2. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu //Azərbaycan. -1999. - 14 mart.

3. Алексеев И.Г., Глушановский А.В., Захаров А.Г., Каленов Н.Е. Роль библиотек Российской Академии Наук в информационном обеспечении ученых в современных условиях //Информационно-библиотечное обеспечение науки. Материалы конференции. - Москва, 2000. - с. 43-50.

4. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание: новые реальность. - Москва: Изд-во МГУ, 2000.

5. Жадько И.В. Управление некоммерческими проектами для эффективных перемен в библиотеке. Материалы к семинару. (По программе «Культура» ИОО Москва). - Перм, 1999.

6. Əliyeva Z.I. Kitabxana XXI yüzilliyin astanasında //Ədəbiyyat qəzeti. - 2000. - 9 iyun.

7. Информатика. /Под ред проф. Н.В.Макаровой. - Москва: Финансы и статистика, 2001. - С.17-28

8. Куштанова Л.И. Стратегический план-ведущий инструмент управления библиотекой //Научно-технические библиотеки. - 1998. - №3. - С.34-35

9. Məmmədov F. Demokratik dövlətdə mədəniyyətin inkişafının idarə olunması // « Elm qəzeti». - 2002. -18 noyabr

10. Перспективное планирование: актуализация проблемы //Библиотековедение. - 1996. - №2. - С.20-28

11. Петров З.В., Монос В.П. Информация и научная коммуникация //Информационный бюллетень, 1998. - №2 <http://www.nbuv.gov.az/libraru/bu13.html>

12. Rüstəmov Ə.M., Hüseynov E.M. İnformatika. İzahlı terminlər lüğəti. - Bakı, 1996.

13. Саун В. Стратегическое планирование - цель и средство // <http://finmanagement.ru/persona/persona006.htm>

14. Сулова И.М. Теоретико-методологические основы формирования различных типов менеджмента в современном библиотековедении //Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. (Материалы 9-й Международной конференции «Крым-2001»). - Т.2. - с. 758-762

15. Федоров Е.В. Российская Государственная библиотека: от тактики выживания к стратегии развития //Информационно-библиотечное обеспечение науки. Проблема интеграции информационных ресурсов. - М, 2000. - С. 17-22

16. Штукарева С.В. Маркетинг и фандрайзинг в системе управления библиотек //Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества. (Материалы 9-й Международной конференции «Крым-2002»). - Т.2. - С. 683-689.